

ми, а охоплюють її повністю як на інституційному, так і на функціональному рівні. Найбільш проблемними криз призму динаміки Індексу верховенства права є корупція, кримінальне правосуддя, дотримання законів. Прийняття низки законів у напрямі реформування судочинства й встановлення правосуддя впродовж останніх півтора років з урахуванням європейських правових стандартів дає перші результати. В Індексі верховенства права Україна просунулася з 80 (2012 р.) на 70 місце (2015р.), продемонструвала покращення показників у сфері обмеження повноважень інститутів влади, прозорості інститутів влади (у тому числі судової влади), захисту основних прав. Попри деякі позитивні зрушення найбільш гострими й бо-

лючими залишаються проблеми у сфері протидії корупції, кримінального правосуддя, порядку й безпеки. Вирішення низки проблем функціонування судової влади в Україні покликані сприяти Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» та Стратегія реформування судустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затверджена указом Президента України 20 травня 2015 р. Водночас украї важливим є усвідомлення того, що подолання проблем у судовій владі, їх недопущення в майбутньому залежить не лише від наявності самих законів, а й від клопіткої роботи законодавців, суддів, працівників апарату, судових виконавців, присяжних, громадян із високою правовою культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Правова доктрина України : у 5 т. / [В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргареева та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – 1240 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судустрою та статусу суддів : Закон України від 23 лютого 2014 р. №769-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/769-18>.
3. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 8 квітня 2014 р. №1188-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>.
4. Про очищення влади : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.
5. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19/page>.
6. Стратегія реформування судустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. : затверджена указом Президента 20 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
7. World Justice Project (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2015/06/08/7193>.
8. World Justice Project (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2012/11/30/51900/5190>.
9. Про забезпечення права на справедливий суд : довідка про втілення рекомендацій органів Ради Європи у Законі України від 12 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eu.pravo.org.ua/uk/news/view?news_id=114.
10. Соціологічне опитування. Зараз я називатиму окремі соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1030.

УДК 340.1

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗА ДОПОМОГОЮ НОРМ ПРАВА

SOME ASPECTS OF REGULATION OF SOCIAL RELATIONS BY USING OF THE LAW

Петрецька Н.І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглядаються окремі аспекти регулювання суспільних відносин за допомогою норм права. Право визначається через норму та розуміється як вираження соціальної нормативності, регулює суспільні відносини, що мають загальну соціальну значущість і зумовлюють необхідність виконання вимог правових норм усіма членами суспільства. Автором висвітлено окремі аспекти щодо єдності матеріальних і процесуальних норм права, оскільки вони становлять собою взаємообумовлений та інтегрований єдиний елемент правової системи.

Ключові слова: правове регулювання, суспільні відносини, правова норма, процесуальна норма, система права.

В статье рассматриваются отдельные аспекты регулирования общественных отношений с помощью норм права. Право определяется через норму как выражение социальной нормативности, регулирует общественные отношения, которые имеют общую социальную значимость и обуславливают необходимость выполнения требований правовых норм всеми членами общества. Автором охарактеризованы отдельные аспекты относительно единства материальных и процессуальных норм права, поскольку они представляют собой взаимообусловленный и интегрированный цельный элемент правовой системы.

Ключевые слова: правовое регулирование, общественные отношения, правовая норма, процессуальная норма, система права.

The article deals with some aspects of regulation of social relations by means of the law. The law determined through the rule and understood as an expression of social normativity, regulates social relations with general social significance and determine the necessity of the fulfill of norms by all members of society. The author highlights some aspects of the unity of material and procedural law, that's why they constitute single element of a legal system.

Key words: legal regulation, social relations, legal norm, procedural norms, system of law.

Загальновідомою є думка, що юридично закріплені права та свободи не є результатом довільних дій держави, а детерміновані соціальними факторами та закономірностями, які мають об'єктивний характер. До соціальних

детермінантів належать і чисто юридичні: вимоги міжнародних угод і договорів, закономірності функціонування та розвитку державно-правової компоненти (посилення ролі закону, конституції тощо) [1, с. 118–119].

У юридичній літературі одним з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства й держави є правове регулювання (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати). Правове регулювання забезпечується за допомогою спеціально створеного державою механізму. Головними складовими елементами цього механізму є такі: а) норми права; б) юридичні факти; в) правові відносини; г) акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин, тобто дії цих суб'єктів у межах приписів відповідних правових норм; д) правові санкції щодо порушників норм права [2, с. 40–41].

Обґрунтованою, на наш погляд, є позиція М. Бобневої, яка вважає, що соціальні норми як установлення моделі, еталону належної з точки зору суспільства в цілому та соціальних груп та їх членів поведінки є найбільш поширеними й ефективними засобами соціального регулювання та соціального контролю під час вирішення низки соціальних завдань [3, с. 4].

Під терміном «соціальне регулювання» розуміється функція суспільства, сутність якої полягає у впорядкуванні соціальних процесів особливими, виробленими у свідомості суб'єктів регулювання програмами, здатними активно впливати на всі сфери життєдіяльності суспільства [4, с. 54].

Необхідними в цьому плані є визначення меж правового регулювання. Однак реально це дуже складне питання, оскільки межі правового регулювання мають умовний характер. Визначення меж правового регулювання зумовлено рівнем правосвідомості та правової культури насамперед органів державної влади, а відтак і самих громадян. Як слушно зауважують С. Бобровник та О. Богінич, засадничими принципами, з одного боку, є оптимальна повнота правового регулювання відносин, найважливіших для суспільства, держави, людини та громадянина, а з іншого – недопущення правової зарегульованості суспільного життя [5, с. 611].

Доречними із цього приводу будуть висновки з дослідження В. Четвертіна, який розмежовує категорії «обмеження» та «регулювання» прав і свобод. На його думку, законодавче встановлення меж (міри) свободи у сфері відповідних прав і свобод людини та громадянина, що забороняє все суспільно шкідливе та виключає зловживання свободою, називається регулюванням прав і свобод людини та громадянина, а також їхнім обмеженням. Поняття «регулювання» в цьому контексті ширше, ніж поняття «обмеження». Термін «регулювання» містить у собі встановлення не тільки меж свободи, але й гарантій здійснення прав і свобод людини та громадянина [6, с. 10].

Влучною є думка французького дослідника М. Дюверже, який вважає, що закон, юридична норма, конституція є «не відображенням реального, а спробою впорядкування реального, спробою, яка ніколи не вдається повністю». Названі застереження мають особливе значення для українських законотворців і правознавців, які розрив між бажаним і дійсністю досі розглядають під кутом зору «недостатньої нормативно-юридичної бази» та не усвідомлюють до кінця закономірності й глибини цього розриву, його деструктивного впливу на розвиток політичної та правової систем. При цьому плюралістичний характер певного підходу, за словами відомого західного економіста В. Леонтьєва, «полягає не в одночасному застосуванні суттєво різних підходів, а в готовності переходити від одного типу інтерпретації до іншого» [7, с. 15–16].

М. Цвік зазначає, що в юридичній літературі, особливо в галузевих науках, продовжує існувати позитивістський підхід до права, для якого характерним є зведення права до закону, відсутність аналізу глибокого змісту права. Основою правового регулювання є не воля держави, що втілюється в законодавстві, а характер суспільних відносин, які об'єктивно складаються на базі взаємодії окремих

суб'єктів та їх об'єднань і підтримуються та захищаються державою [8, с. 3–5].

Тому право як вираження соціальної нормативності регулює суспільні відносини, що є загальнозначимими, і зумовлює необхідність виконання вимог правових норм усіма членами суспільства. Відтак поділяємо думку Л. Заморської, що власне у вузькому сенсі право слід розуміти саме як нормативне утворення (система чітко впорядкованих норм), створене для врегулювання відносин між членами суспільства [9, с. 210].

Особливу увагу необхідно приділити саме розумінню змісту правової норми. Категорію «норма права» активно застосовували ще в давньоримському праві, що стало основою романо-германської правової системи, а його вагомими принципами та поняттями лягли в основу національних правових систем багатьох сучасних держав. Важливою складовою системи права романо-германської правової сім'ї є норма права, фундамент якої становить норма класичного римського права, її створення здійснювалося шляхом виведення єдиного правила з певної кількості типових прецедентів, що опосередковувало не лише відокремленість від конкретних випадків, але й давало можливість самостійного їх застосування на практиці [10, с. 10].

Правова норма не створюється суддями, а з'являється як результат теоретичних роздумів, що ґрунтуються на вивченні практики та принципах справедливості, моральності та враховують взаємозв'язки правової системи з усіма іншими соціальними системами. Водночас норма права позбавляється хаотичності, безсистемності практики, з неї усуваються випадкові елементи й цим спрощується розуміння самого права. Таке розуміння права відповідає традиції, згідно з якою воно розглядається як модель суспільних відносин [11, с. 290].

Цікавою є думка С. Алексєєва, що норма права – це первинна ланка правової системи, жива клітинка права. Процес формування права, законодавство, усі юридичні поняття у своїй основі прямо або побічно мають норму права [12, с. 312].

На думку Л. Заморської, норма права – це загальнообов'язкове, формально-логічне правило поведінки, встановлене чи санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення країни, надає учасникам правовідносин можливість вибору варіанта поведінки (залежно від їх волі й обставин), забезпечується всіма заходами державного впливу аж до примусу». Автор присвятила монографічне дослідження правовій нормативності та її інституалізації в Україні, де обґрунтовує, що термін «норма права» вживається у двох значеннях:

1) норма права як юридично формалізоване правило поведінки, тобто інтелектуальна модель суспільних відносин (ідеальна норма);

2) правова норма як поведінка, відносини, взаємини між людьми, які відповідають праву, закону (реальна норма), тобто вплив норми на реальну суспільну дійсність, реальні соціальні відносини, що будуються за моделями, які містять у собі норми права [9, с. 201].

У сукупності норми права складають систему права. Основний зміст права полягає в тому, що воно завжди є вираженням справедливості. Натомість закони та інші нормативно-правові акти можуть містити як справедливі, так і несправедливі норми (приписи). Первинним елементом системи права є правова норма, а первинним елементом системи законодавства – нормативний акт. Тому право як суспільне явище завжди є системою норм, а законодавство – системою нормативно-правових актів.

Сутнісний характер норм може бути як адекватним, так і спотвореним. До змісту поняття норми, крім нормування поведінки, входить так званий елемент нормаль-

ності, який означає, що в нормі фіксується природний, нормальний, соціально-прийнятний стан суспільних відносин. Оскільки не до всіх правових норм застосовується термін «правило поведінки», серед них зустрічаються норми декларативного, загально закріплюючого, дефінітивного характеру. Це питання досі залишається дискусійним. Хоча з практичної точки зору таке розмежування поглядів, на нашу думку, стосується матеріальних норм права.

Протилежне можна сказати про процесуальні норми права, які обслуговують матеріальні потреби й покликані до життя необхідністю реалізації матеріальних норм права. Процесуальна норма – це конкретне проце-

суальне правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою, забезпечене її авторитетом та примусом. Вони є встановленими або санкціонованими державою загальнообов'язковими правилами поведінки процедурного характеру, які регулюють відносини у сфері правотворчої, правотворчої та правозастосовчої діяльності. При цьому основною формою реалізації процесуальних норм є їх виконання.

Отже, правова норма є одним із регуляторів суспільних відносин. Водночас матеріальні та процесуальні норми права становлять собою взаємообумовлений та інтегрований цілий елемент правової системи, що не можуть самостійно функціонувати одне без одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Витрук Н. Правовой статус личности в СССР / Н. Витрук. – М. : Наука, 1985. – 210 с.
2. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998– . – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
3. Бобнева М. Социальные нормы – регуляция поведения / М. Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 312 с.
4. Вишневский А. Социальные регуляторы и человек / А. Вишневский. – М. : МГУ, 1989. – 188 с.
5. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001– . – Т. 3 : К–М. – 2001. – 792 с.
6. Осинська О. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. Осинська. – К., 2010. – 20 с.
7. Совгиря О. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку : [монографія] / О. Совгиря. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 464 с.
8. Цвік М. Про сучасне право розуміння / М. Цвік// Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 3–5.
9. Заморська Л. Правова нормативність та її інституалізація в Україні : [монографія] / Л. Заморська. – О/ : Фенікс, 2013. – 304 с.
10. Задорожний Ю. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01/ Ю. Задорожний ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2008. – 21 с.
11. Лисенков С. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / С. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 608 с.
12. Алексеев С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.